

УДК 903.4>1.02(477-83)–047.37–051

ГНИЛА СКЕЛЯ – НОВЕ ПОСЕЛЕННЯ КУЛЬТУРИ ЛІНІЙНО-СТРІЧКОВОЇ КЕРАМІКИ НА ПІВНОЧІ ОДЕЩИНИ

Стаття вводить до наукового обігу нове поселення культури лінійно-стрічкової кераміки доби неоліту з півночі Одещини. Всього на сьогодні тут відомо три поселення та три пункти окремих знахідок цієї своєрідної культури.

Ключові слова: культура лінійно-стрічкової кераміки, неолітизація, Одещина, землеробські ландшафти.

Вступ

Культура лінійно-стрічкової кераміки (КЛІСК) – добре відома в Центральній Європі група пам'яток ранніх землеробів доби неоліту

[10; 12]. На сьогодні, саме з нею пов'язані найранніші знахідки доместикованих злаків на Правобережній Україні [1; 13]. Тому, особливої актуальності набуває інформація про ареал поширення та характер використання території носіїв цієї культури. Нещодавно, встановлене їх перебування в долині Південного Бугу [2; 9]. В цій роботі представлено нову пам'ятку КЛІСК в цьому регіоні. Її виявлення ставить проблему включення нових знахідок до контексту сучасних уявлень про природу ранньої неолітичної колонізації півночі Одещини [3; 4; 5].

Характеристика пам'ятки

Пам'ятка розташовується на похилому схилі високої тераси правого берегу Південного Бугу до його заплави, слабко розвинутої на цій ділянці долини, на землях Осичківської сільської ради, у 3,5 км на північний захід від північного краю села Осички та в 2,5 км на північний захід від правобережної будівлі Березівської ГЕС.

Тут, неглибока, звивиста балка впадає у Південний Буг з півдня, на захід від Березівської ГЕС (Рис. 1А). 2011 року, на її лівому березі, безпосередньо на похилому схилі до ріки, на площі 150x75 м зібрано невелику кількість підйомного матеріалу. 2016-го року вчитель ЗОШ смт. Завалля і керівник гуртка «Юний Археолог», краєзнавець О. С. Пересунчак повідомив про знахідки черепків ліпного посуду та численних кісток тварин у місцині, яка розташовується за лісом «Шамраї» на орному полі над виходом скельної породи, відомим як «Гнила скеля». Між польовою дорогою та орним полем, в досить глибокій придорожній канаві та на зораній ділянці неподалік виділялось виразне скупчення кісток тварин 30x10 м розміром. В цьому пункті зібрано виразну колекцію підйомного матеріалу КЛІСК.

Шурфування

Локацію з численними матеріалами було вирішено перевірити шурфуванням.

Шурф 1 було розбито в 31 м на південний схід від репера 1, біля самого вигину дороги, на максимальній концентрації кісток тварин на поверхні. Його розміри 2x1 м, орієнтовано довгою стінкою на північ. Тут було знято орний шар та перший умовний горизонт (20 см). Вже другий умовний горизонт зняти повністю не вдалося – почався жовтий щільний суглинок – материк. В орному шарі та перших штиках зібрано значну кількість кісткового матеріалу та кілька

черепків ліпного посуду, явно в переміщеному стані. Тут відклади голоцену змиті схиловою ерозією майже повністю. Фактично стратиграфія складається з двох шарів – материкового та орного чорнозему А. Якщо тут і розташовувався об'єкт КЛСК, його повністю знищено.

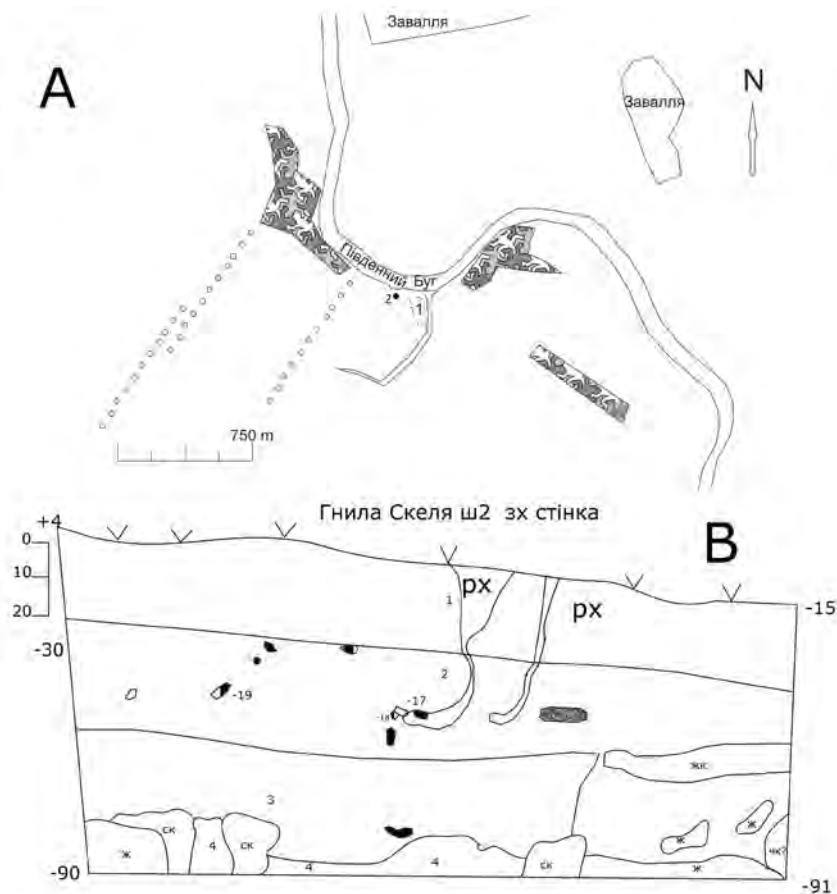

Рис. 1 А – План розташування пункту Гнила Скеля. 1 – зона поширення ПМ роботи 2011 року, 2 – пункт знахідок Гнила Скеля. В – Гнила Скеля. Стратиграфія за західною стінкою шурфу 2. 1 – чорнозем А, 2 – темно-сіре підґрунтя, 3 – заповнення об'єкту, 4 – жовтий суглинок.

Відносна невдача з шурфом 1 змусила шукати іншого місця для шурфування.

У 25 м на захід – південний захід від шурфу 1, вище за схилом та дещо західніше від повороту польової дороги в бік Березівської ГЕС розбито ще один шурф – шурф 2. Розміром 2x1 м, орієнтований довгою віссю меридіонально. Шурф 2 розташовується в 25 м на південь-південний захід від реперу 1.

Перші два умовні горизонти (по 25 см) знахідок майже не принесли. На третьому – в північній частині шурфу 2 зібрано кілька кісток. Четвертий умовний горизонт приніс значну кількість кісток тварин та кілька черепків ліпного «нотного» посуду.

Шурф 2, скоріш за, все перерізав частину заглибленого об'єкту КЛСК. Всі шари мають нахил до північного сходу. В північній стінці між чорноземом А та материковим шаром (жовто-сірим, щільним легким суглинком) простежено темно-сірий ґрунт зі знахідками. Він схожий на заповнення заглиблення та виклинюється на північ. В південній стінці відповідно він не зафіксований. Шурф 2 міг перерізати край заглибленого об'єкту, а можливо, далі на північ (вниз за схилом) об'єкт повністю розмито.

Матеріали

З шурфу 2 походить значна виразна колекція кісток тварин, кілька черепків лінійно-стрічкового посуду. Привертають увагу «археологічно цілі» та майже «археологічно цілі» посудини. Так, представлена повним профілем неорнаментована ліпна миска, підконічної форми (Рис. 2: п/н 9). Також повний профіль зберігся від посудини срізано-сферичної форми, прикрашеної «нотним» орнаментом (Рис. 2: п/н 13). Кременевий інвентар нечисленний. Його виготовлено з високо-якісного, прозорого у тонких сколах кременю без білих включень. Ця сировина морфологічно близька до найчисленнішої літогрупи розташованого неподалік і краще вивченого поселення Кам'яне-Завалля [9]. Предмети розщеплення представлені нуклеусом з підтрикутною робочою поверхнею. Також наявні кілька фрагментів пластин і пластинок, крайовий скол, відщеп. На поверхні пам'ятки зібрано уламки човноподібних каменів з однією сплющеною поверхнею. Можливо, це залишки нижніх розтиральних каменів. В підйомному матеріалі зустрічаються і округлі кам'яні предмети зі стертими поверхнями – розтиральники (upper grinding stones).

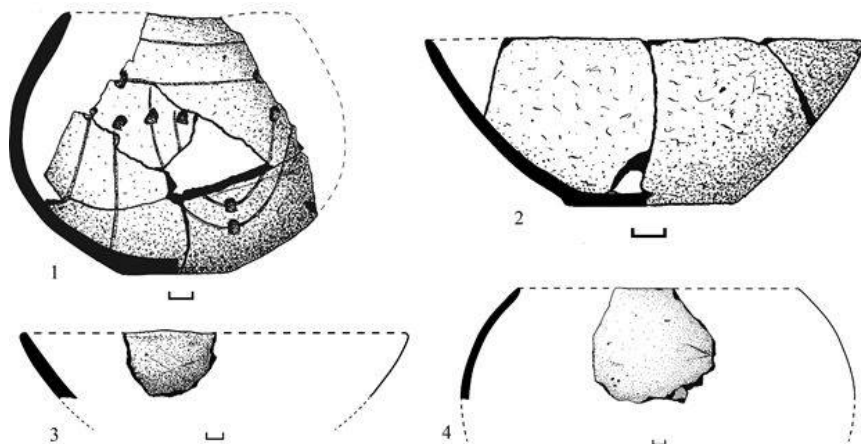

Рис. 2. Осички-Гнила Скеля. Знахідки з шурфу 2. 1 – п/н 13, 2 – п/н 9, 3 – п/н 26, 4 – п/н 59. Рис. О. В. Демченко.

Висновки

Таким чином, можливо, два місця поширення підйомного матеріалу, розташовані у 300 м одне від одного, насправді є частинами однієї пам'ятки, які зафіксовані окремо там, де руйнування культурного шару уможливило поверхові збори – на протилежних схилах однієї рівної площадки високої тераси.

Зокрема, у 1,7 км на південь від Білої Скелі, неподалік від Гнилої Скелі на схилі високої тераси Південного Бугу зафіксований пункт КЛСК, площею 30x10 м, який, можливо, являє собою частку більшого поселення.

Шурфом 2 відкрито заглиблений об'єкт доби пізнього неоліту. Це четвертий такий об'єкт в Савранському районі Одеської області, в долині Південного Бугу. Три попередніх зафіксовано на поселенні Кам'яне-Завалля, розташованому лишень в 2 км на північ від Гнилої Скелі.

Матеріали пам'ятки відносяться до «нотного» періоду розвитку КЛСК [6; 11]. Зараз колекція Гнилої Скелі кількісно невелика та, напевно, може з певністю відноситися до якоїсь певної фази цього періоду. Все ж таки, досить значний розмір ямок – «ноток» та їх розташування між прокресленими лініями можуть вказувати на відносно пізню позицію Гнилої Скелі в межах «нотного» горизонту КЛСК – *Notenkopf* III-IV [7; 8].

Всього на невеликій ділянці долини ріки Південний Буг довжиною в 5-6 км зараз відомо два поселення (Кам'яне-Завалля та Гнила Скеля) і один пункт знахідок (Синє Озеро). Можливо, цю ділянку варто трактувати як мікрорегіон [14] сільськогосподарської колонізації носіїв КЛСК (*Siedlungskammer*). Якщо це припущення підтвердиться подальшими дослідженнями, згаданий мікрорегіон буде найбільш східним таким регіоном в ареалі КЛСК.

Kiosak D. V.

GNYLA SKELIA – NEW SETTLEMENT OF LINEAR POTTERY CULTURE IN THE NORTH OF ODESSA REGION

The paper introduces the new settlement of Neolithic Linear Pottery (LBK) culture from north Odessa region. There are three settlements and three straw finds known in the region. They could form a cluster of sites (Siedlungskammer) – a typical trait of LBK settlement system indicating agricultural colonization of landscape. If it shall be proved true by future investigation, then this cluster will be the easternmost Siedlungskammer in the LBK area. The test trench hit a deepened object, probably a pit of LBK. It was full of animal bones and contained certain amount of characteristic potsherds and chipped stone implements. The ceramic complex is typical for “Notenkopf” stage of LBK and could point to rather late position of Gnyla Skelia in the framework of other “Notenkopf” sites. Gnyla Skelia can represent the Notenkopf III/IV sub-phase.

Key words: *Linear Pottery culture, neolithization, Odessa region, agricultural landscapes.*

Список використаної літератури

1. Безусько Л.Г. Перша поява культурних злаків у складі паліофлор голоцену фонових розрізів рівнинної частини України / Л.Г. Безусько, А.Г. Безусько // Наукові записки На УКМА. Біологія та екологія. – 2014. – Т. 158. – С. 21-28.
2. Бруяко І.В. Поселення культури лінійно-стрічкової кераміки на Південному Бузі / І.В. Бруяко, Д.В. Кіосак, В.Л. Денисюк // Матеріали II –ї міжнародної науково-практичної конференції. Аркасівські читання. – Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2012. – Р. 41-42.

3. Гаскевич Д.Л. Северо-понтийское импресо: происхождение неолитической керамики с гребенчатым орнаментом на юге Восточной Европы / Д.Л. Гаскевич // *Stratum Plus*. – 2010. – Т. 2. – С. 213-252.
4. Залізник Л.Л. Неолітизація Правобережної України: Балкани чи «східний імпульс»? / Л.Л. Залізник, Ю.В. Панченко // *Матеріали та дослідження з археології Східної України: від неоліту до киммерійців*. – 2007. – Т. 7. – С. 6-14.
5. Котова Н.С. Неолитизация Украины / Н.С. Котова. – Луганск: Шлях, 2002. – 268 с.
6. Ларина О.В. Культура линейно-ленточной керамики Пруто-Днепровского региона / О.В. Ларина // *STRATUM plus*. – 1999. – Т. 2. – С. 10-140.
7. Debiec M. Zur relativen Chronologie der Linienbankeramik in Sudostpolen / M. Dębiec // *Sprawozdania archeologiczne*. – 2015. – Т. 67. – С. 31-56.
8. Kadrow S. Osada neolityczna na stan. nr 16 w Rzeszowie na Osiedlu Piastów / S. Kadrow // *Sprawozdania Archeologiczne*. – 1990. – Т. 41. – С. 9-76.
9. Kiosak D. Kamyane-Zavallia, the easternmost Linear Pottery culture settlement ever excavated / D. Kiosak // *Sprawozdania Archeologiczne*. – 2017. – Т. 69. – С. 253-270.
10. Kulczycka-Leciejewiczowa A. Kultura ceramiki wstęgowej rytej w Polsce. Zarys problematyki / A. Kulczycka-Leciejewiczowa // *Studies on the Linear Pottery Culture* / Ed. J. Kozłowski. – Krakow: Polskie Towarzystwo Archeologiczne, 1970. – P. 11-28.
11. Larina O.V. Neolithic pe teritoriul Republicii Moldova / O.V. Larina // *Thraco-Dacica*. – 1994. – Т. XV. – С. 41-66.
12. Lüning J. Forschungen zur bandkeramischen Besiedlung der Aldenhovener Platte im Rheinland / J. Lüning // *Siedlungen der Kultur mit Linearkeramik in Europa. Nove Vozokany 17 20 November 1981* / Ed. – Nitra: Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 1982. – P. 125-156.
13. Motuzaitė-Matuzevičiūtė G. The First Farmers of Ukraine: an Archaeobotanical Investigation and AMS Dating of Wheat Grains from the Ratniv-2 Site / G. Motuzaitė-Matuzevičiūtė, S. Telizhenko // *Archaeologia Lituana*. – 2016. – Т. 17. – С. 100-111.
14. Zimmermann A. Landschaftsarchäologie II – Überlegungen zu Prinzipien einer Landschaftsarchäologie / A. Zimmermann, J. Richter, T. Frank та інші. // *Bericht der Römisch Germanischer Kommission* – 2004. – Т. 85. – С. 37-96.